

ΝΕΕΣ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΤΗΣ ΠΕΛΛΑΣ*

Το επιγραφικό υλικό της Πέλλας με τις έρευνες των τελευταίων χρόνων έχει αυξηθεί σημαντικά¹. Οι νέες επιγραφές που εξετάζονται καλύπτουν μια μακριά περίοδο, από τις αρχές του 4ου αι. π.Χ. ως και το 2ο αι. π.Χ. Οι περισσότερες από αυτές προέρχονται από ανασκαφική έρευνα². Είχαν χρησιμοποιηθεί ως αρχιτεκτονικό υλικό σε δεύτερη χρήση· μόνον η επιγραφή αρ. ΒΕ 1980/456 βρέθηκε μέσα στην επίχωση κιβωτίοσχημου τάφου του λεγόμενου ανατολικού νεκροταφείου της Πέλλας³.

Οι επιγραφές στο σύνολό τους είναι επιτύμβιες. Η επιγραφή αρ. ΒΕ 1980/456 είναι έμμετρη, οι άλλες είναι απλές καταγραφές ονομάτων με πατρωνυμικά· τόπος καταγωγής έξω από τη Μακεδονία αναφέρεται μόνο μια φορά, στην επιγραφή αρ. ΒΕ 1980/456, γεγονός που ενισχύει την εντοπιότητα των προσώπων των επιγραφών.

Χαρακτηριστικά των επιγραφών είναι η σχετική ελευθερία στη χάραξη, που δεν ξεφεύγει όμως από ορισμένους κανόνες, όπως την τήρηση ίσων αποστάσεων στην αρχή τουλάχιστον της επιγραφής, χωρίς όμως

* Ευχαριστώ θερμά την έφορο Αρχαιοτήτων κ. Μ. Σιγανίδου για την άδεια δημοσίευσης των επιγραφών και τον επίκουρο καθηγητή κ. Μ. Βουτυρά για τις χρήσιμες υποδείξεις του. Οι φωτογραφίες των πινάκων 1, 2, 3α είναι του Κέντρου Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών.

1. Για το δημοσιευμένο παλιότερα επιγραφικό υλικό από την Πέλλα βλ. P h. P e - t s a s, A few examples of epigraphy from Pella, «Balkan Studies» 4 (1964) 155 κ.ε., όπου και παλιότερη βιβλιογραφία· επίσης, Δ. Π α π α κ ω ν σ τ α ν τ ί ν ο υ - Δ ι α μ α ν - τ ο ύ ρ ο υ, Πέλλα I, Αθήναι 1971, 137 κ.ε.· Μ. Λ ι λ ι μ π ά κ η, Επιτύμβιες επιγραφές από την Πέλλα, AAA 10 (1977) 259 κ.ε.· της ίδιας, Στο επιτύμβιο επίγραμμα της Πέλλας, AAA 13 (1980) 302 κ.ε.· Ε. Μ α σ τ ρ ο κ ώ σ τ α, Εις το επιτύμβιον επίγραμμα της Πέλλας, AAA 11 (1978) 195 κ.ε. Για την ίδια επιγραφή, SEG XXVII αρ 298 και 1291, SEG XXX αρ. 579· H. W. C a t l i n g, ARepLondon 1978-79, 27· L. R o b e r t, BE 1979 αρ. 260, και 1981 αρ. 314· G. S a c c o, RFIC 108 (1980) 29-3· G. T o u c h a i s, Chronique des fouilles en 1978, BCH 103 (1979) 586, εικ. 138· του ίδιου, Chronique des fouilles en 1979, BCH 104 (1980) 646.

2. Οι επιγραφές μόνον αρ. ΒΕΠ 1984/85 και 1986/15 έχουν περισυλλεγεί από τον ευρύτερο αρχαιολογικό χώρο της Πέλλας.

3. Για το ανατολικό νεκροταφείο της Πέλλας, Μ. Σ ι γ α ν ί δ ο υ, ΑΔ 31 (1976) Β₂ Χρον. 261· της ίδιας, ΑΔ 32 (1977) Β₂ Χρον. 214, ΑΔ 33 (1978) Β₂ Χρον. 259, ΑΔ 1979, 1980, 1981 Χρον. (τυπώνονται).

η διάταξη των στίχων να είναι ισόπλατη. Υπάρχει ομοιομορφία στα γράμματα της ίδιας επιγραφής που τείνουν να είναι ισοϋψή. Οι άκρες των γραμμάτων εμφανίζονται εντονότερα κτυπημένες στις επιγραφές αρ. ΒΕ 1977/1135, 1136.

Στις ναόσχημες στήλες οι επιγραφές είναι χαραγμένες στην επιφάνεια που έχει θέση επιστυλίου, κάτω από την επίστεψη, με εξαίρεση την επιγραφή αρ. ΒΕ 1980/456, που συνεχίζεται και στο τύμπανο του αετώματος. Στις στήλες με ελεύθερο κορμό και αετωματική επίστεψη ή επίστεψη με κανόνα και κυμάτιο, καθώς και στους απλούς πεσσούς, οι επιγραφές είναι χαραγμένες στο επάνω τμήμα τους, αφήνοντας ελεύθερο χώρο για ζωγραφική διακόσμηση, που όμως δε σώζεται. Σε όλες τις περιπτώσεις η θέση των επιγραφών είναι επιλεγμένη, ώστε αυτές να είναι εμφανείς και ευανάγνωστες.

Με τις νέες επιγραφές πλουτίζεται ο αριθμός των ονομάτων προσώπων, που είναι γνωστά ως σήμερα από την Πέλλα και προσφέρονται νέα στοιχεία για την κοινωνική σύνθεση της πόλης και τη φυλετική σύνθεση των κατοίκων της στην περίοδο της μεγαλύτερης ακμής της.

1. Ενεπίγραφη στήλη αρ. ΒΕ 1977/1137 (πίν. 1 α, β)

Μαρμάρινη πεσσόμορφη επιτύμβια στήλη με αποκρούσεις στο επάνω και κάτω τμήμα της. Βρέθηκε στην τομή του ΟΥΘ, στο ανατολικό τμήμα της, σε απόσταση 215 μ. από τον αγροτικό δρόμο που περνάει ανατολικά του Μουσείου¹. Η στήλη είχε χρησιμοποιηθεί ως αρχιτεκτονικό υλικό σε δεύτερη χρήση. Η πίσω όψη είναι δουλεμένη αδρά, ενώ οι πλάγιες και η κύρια ομοιόμορφα λειασμένες².

Σωζόμενο ύψος 0,445 μ., πλάτος στην κάτω πλευρά 0,27 μ. και στην επάνω 0,24 μ., πάχος επάνω 0,06 μ. και κάτω 0,08 μ.

Στο επάνω δεξιό τμήμα της στήλης υπάρχει χαραγμένη τρίστιχη επι-

1. Την τομή του Οργανισμού Ύδρευσης Θεσσαλονίκης (ΟΥΘ), που ανοίχθηκε στα νότια του αρχαιολογικού χώρου της Πέλλας, με προσανατολισμό Α-Δ, για την τοποθέτηση σωλήνων υδροδότησης της Θεσσαλονίκης από τις πηγές της Αραβησσού, χωρίζει σε δύο τμήματα, ανατολικό και δυτικό, ο αγροτικός δρόμος ανατολικά του Μουσείου, που οδηγεί από την Π. Πέλλα στο Μικρό Μοναστήρι. Ο ορισμός της θέσης των ευρημάτων της ανασκαφής της τομής ΟΥΘ γίνεται με τη μέτρηση της απόστασης της θέσης που βρέθηκαν από τις πλευρές αυτού του αγροτικού δρόμου.

2. Για τη μορφή της στήλης, Σ. Ι. Χαριτωνίδης, Μνημειακή διαμόρφωση των επιγραφών, Θεσσαλονίκη 1956, 29.

γραφή:

[ΠΥ]ΘΑΓΟΡΗΣ
ΑΡΙΣΤΟΚΡΑΤΕΟΣ
ΑΡΙΣΤΟΒΟΛΗ

Τα γράμματα της επιγραφής είναι χαραγμένα στοιχηδόν και έχουν ύψος 0,01 μ. ως 0,012 μ. περίπου. Η χάραξη δεν είναι βαθιά. Τα πρώτα γράμματα απέχουν 0,01 μ. από την αριστερή πλευρά της στήλης, ενώ το τελευταίο του δεύτερου στίχου, που είναι ο μακρύτερος, απέχει 0,055 μ. από τη δεξιά πλευρά της.

Χαρακτηριστική για τη χρονολόγηση της επιγραφής είναι η πρώιμη μορφή του R¹. Τα υπόλοιπα γράμματα παρουσιάζουν ομοιότητες με τα γράμματα της επιγραφής αρ. ΒΕ 1977/1 του Μουσείου Πέλλας².

Χρονολόγηση: τέλος 5ου, αρχές 4ου αι. π.Χ.

Το ανδρικό όνομα Πυθαγόρας ή Πυθαγόρης είναι συνηθισμένο σε ελληνικές επιγραφές, ιδιαίτερα ο πρώτος τύπος, όχι όμως στη Μακεδονία· περισσότερο συναντιέται σε ιωνικές περιοχές³. Κοινό είναι και το όνομα Αριστοκράτης έξω από τη Μακεδονία⁴. Στην Πέλλα υπάρχει ακόμα μια φορά σε σφράγισμα κεραμίδας οροφής⁵. Οι τύποι του γυναικείου ονόματος Αριστοβούλα, Αριστοβούλη ή Αριστοβόλη συναντιούνται σε όλες τις ελληνικές περιοχές εκτός από τη Μακεδονία⁶.

Η απουσία των ονομάτων της επιγραφής από τη Μακεδονία, αν δεν είναι συμπτωματική, κάνει πιθανή την καταγωγή των προσώπων από κάποια περιοχή έξω από τη Μακεδονία. Η έλλειψη όμως εθνικών ονομάτων, που κατά κανόνα δηλώνεται σε τέτοιες περιπτώσεις, δυσχεραίνει την παραδοχή μιας τέτοιας άποψης.

Η ενεπίγραφη στήλη αρ. ΒΕ 1977/1137 πρέπει να μεταφέρθηκε για να χρησιμοποιηθεί ως αρχιτεκτονικό υλικό⁷ από το νεκροταφείο του τέ-

1. L. H. Jeffrey, *The local scripts of archaic Greece*, Oxford 1961, 66 κ.ε.

2. Μ. Λιλιμπάκη, *ό.π.*, 260 εικ. 1· της ίδιας, *AAA* 13 (1980) 303 εικ. 1.

3. *IG* I, 1034· *IG* III, II, 2509· *IG* XII, I, 764₄₃ κ.ά· *IG* XII, III, Th 835· *IG* XII, VIII, S171₅, Th 292₁₃, Th 279₆₅· *IG* XII Suppl., Tha 429₁₃· *SEG* XXI, 442_{23 27}· P. Poralla, *Prosopographie der Lakedaimonier*, Roma 1966, 111.

4. J. Kirchner, *Prosopographia Attica*, Berolini 1901, 130 κ.ε., αρ. 1892-1929· Σ. Ν. Κομανούδη, *Θηβαϊκή προσωπογραφία*, Αθήναι 1979, 29, 30, αρ. 246-250· Μ. Μιτσού, *Αργολική προσωπογραφία*, Αθήναι 1952, 40, 41· P. Poralla, *ό.π.*, 28. Βλ. και *IG* XII, I, 1097, 46₁₄₄· *IG* XII, III, T34₁₆, T74· *IG* XII, VIII, Th 319₂, Th 358₆· *IG* IX, 2, Gon 1042₆₉, Mops 1057.

5. Δ. Παπακωνσταντίνου - Διαμαντούρου, *ό.π.*, 72 αρ. 18.

6. Για το όνομα Αριστοβούλα, ή Αριστοβούλη, J. Kirchner, *ό.π.*, 122 αρ. 1757· *SEG* XXIV, 695₃, 885₂· *SEG* XXI, 97₁₆, *SEG* XXV, 262₁.

7. Στην ίδια περιοχή βρέθηκαν και οι επιγραφές του Μουσείου Πέλλας αρ. ΒΕ

λους του 5ου και του α' μισού του 4ου αι. π.Χ., που εντοπίστηκε ανατολικά και νότια της Αγοράς της Πέλλας και που πιθανόν εκτείνεται και νοτιότερα¹. Το νεκροταφείο αυτό κάλυψε η οικιστική φάση του δεύτερου μισού του 4ου αι. π.Χ. Η ευρεία χρησιμοποίηση υλικού του νεκροταφείου και η κάλυψη των τάφων του στο δεύτερο μισό του 4ου αι. π.Χ., όχι πολύ μετά τη χρησιμοποίηση των τελευταίων τάφων του, μπορούν να θεωρηθούν αποδεικτικά στοιχεία για τον ταχύ ρυθμό ανάπτυξης και επέκτασης της πόλης στα χρόνια αυτά, χωρίς καμιά δέσμευση από προκαταλήψεις για την τύχη των παλιότερων νεκρών.

2. Ενεπίγραφη στήλη αρ. BE 1977/1136 (πίν. 1γ)

Επιτύμβια στήλη από παρόλιθο. Βρέθηκε στην τομή του ΟΥΘ, στο δυτικό τμήμα της, σε απόσταση 137 μ. από τον αγροτικό δρόμο που περνάει ανατολικά του Μουσείου. Λείπει το κάτω τμήμα της και στην επίστεψη υπάρχουν αποκρούσεις. Επιστέφεται με ταινία και κυμάτιο που ξεχωρίζουν με χάραξη². Η πίσω και η επάνω πλευρά της στήλης είναι δουλεμένες αδρά, αντίθετα με την κύρια και τις πλάγιες όψεις που είναι καλά λειασμένες, όσο επιτρέπει η παρολιθική επιφάνεια.

Σωζόμενο ύψος 0,35 μ., πλάτος επάνω 0,225 μ. και κάτω 0,25 μ., πάχος 0,09 μ. Η επίστεψη έχει πλάτος 0,25 μ. και ύψος 0,06 μ.

Στο επάνω τμήμα της στήλης υπάρχει χαραγμένη δίστιχη επιγραφή:

AMMION
HPAKAEIΛOY

Οι δύο στίχοι της επιγραφής απέχουν ίσα, 0,01 μ., από την αριστερή πλευρά της στήλης, ενώ το τελευταίο γράμμα του δεύτερου στίχου αγγίζει τη δεξιά πλευρά της. Τα γράμματα έχουν ύψος 0,02 μ. ως 0,021 μ. και είναι χαραγμένα σε ίσες αποστάσεις μεταξύ τους στον πρώτο στίχο, αραιότερα από το δεύτερο. Οι άκρες των κεραιών των γραμμάτων είναι έντονα κτυπημένες. Οι πλατιές φόρμες των γραμμάτων Μ και Ν, τα μικρότερα πλάγια σκέλη του Κ, το μικρότερο σε μέγεθος Ο, τα Ε και Δ μπορούν να συγκριθούν με ανάλογα γράμματα επιγραφών από τη Βεργίνα³.

1977/1, 1977/2, Μ. Διλιμπάκη, ό.π., 259 κ.ε.

1. Μ. Σιγανίδου, ΑΔ 1980, Χρον. (τυπώνεται). Τα ίδια στοιχεία έδωσε και πρόσφατη ανασκαφική έρευνα σε χώρο που πρόκειται να διαμορφωθεί σε parking ανατολικά του τετραγώνου 1, του τομέα Ι.

2. Για τη μορφή της στήλης βλ. Χρ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, Τα επιτάφια μνημεία από τη μεγάλη τούμπα της Βεργίνας, Θεσσαλονίκη 1984, πίν. 79 Πγ. Επίσης, Σ. Ι. Χαριτωνίδη, ό.π., 32, 49.

3. Χρ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, ό.π., 28 αρ. 2, πίν. 6, 7 (λίγο πριν από

Χρονολόγηση: γύρω στα μέσα του 4ου αι. π.Χ.

Ἄμμιον είναι το υποκοριστικό του γυναικείου ονόματος Ἀμμία, που συναντιέται σε όλες τις ελληνικές περιοχές¹. Κοινό είναι και το όνομα Ηρακλείδης².

3. *Ενεπίγραφη στήλη αρ. ΒΕ 1980/456 (πίν. 2α, γ)*

Επιτύμβια ναόσχημη στήλη από πωρόλιθο. Βρέθηκε μέσα στην επίχωση του κιβωτιόσχημου τάφου T-87 του ανατολικού νεκροταφείου της Πέλλας³, μαζί με την πλίνθο της. Λείπουν το κάτω τμήμα των παραστάδων και μέρος του κεντρικού ακρωτηρίου. Η πίσω όψη είναι δουλεμένη αδρά. Η στήλη πλαισιώνεται από δύο παραστάδες με επίκρανα, που σχηματίζονται από κανόνες και κυρτά κυμάτια. Ακολουθεί στενό επιστύλιο και ελεύθερη αετώματική επίστεψη με τρία σχηματοποιημένα ακρωτήρια. Τα γείσα του αετώματος σχηματίζουν λεπτές ανάγλυφες ταινίες. Η στήλη έφερε ζωγραφική παράσταση, που δε σώζεται⁴.

Ύψος 0,67 μ. χωρίς την πλίνθο· πλάτος κάτω 0,425 μ. και επάνω, στην επίστεψη, 0,45 μ., πάχος 0,13 μ., βάθος της επιφάνειας με τη ζωγραφική παράσταση 0,03 μ.· διαστάσεις πλίνθου: 0,58 × 0,35 × 0,16 μ.

Στο επιστύλιο υπάρχει χαραγμένη η επιγραφή:

ΕΝΘΑΔΕ ΕΓΩ ΚΕΙΜΑΙ ΠΑΤΡΙΣ ΔΕΜΟΙ ΕΣΣ, που συνεχίζεται στο τύμπανο του αετώματος κατά τη φορά των γείσων: ΤΕΦΑΛΑΝΝΑ ΙΦΕΚΡΑΤΟΥΣ

τα μέσα του 4ου αι. π.Χ.) και 152 αρ. 20, πίν. 42, 43 (τέλος τρίτου τέταρτου ή αρχές τελευταίου τέταρτου 4ου αι. π.Χ.). Βλ. και την επιγραφή αρ. ΕΠ 18 της Πέλλας, P h. P e t s a s, ό.π., 161 αρ. 18.

1. Για τον τύπο Ἄμμιον, βλ. IG XII, II, 652· IG XII Suppl. Er 124₂₆· SEG XIX, 728₁₁· SEG XXVI, 691₄· SEG XXIX, 1169, 1180, 1197.

2. J. K i r c h n e r, ό.π., 417-420, αρ. 6440-6489· Σ. Ν. Κ ο υ μ α ν ο ύ δ η, ό.π., 89, αρ. 844-849· Α. Α ρ β α ν ι τ ό π ο υ λ ο υ, Θεσσαλικαί επιγραφαί, ΑΕ, 1917, 141 αρ. 350, 354α· IG IX, 2, Lar 538₁₃, 1301₇, 568₁₉· στη Μακεδονία, Μ. Δ ή μ ι τ σ α, Η Μακεδονία εν λίθοις φθεγγόμενοις και μνημείοις σωζομένοις, Αθήνησιν 1896, αρ. 128, 177, 68, 498, 885· Δ. Κ α ν α τ σ ο ύ λ η, Μακεδονική προσωπογραφία, Θεσσαλονίκη 1955, 58 αρ. 530-533· Χ ρ. Σ α α τ σ ό γ λ ο υ - Π α λ ι α δ έ λ η, ό.π., 275 αρ. 27· Δ. Π α π α κ ω ν σ τ α ν τ ί ν ο υ - Δ ι α μ α ν τ ο ύ ρ ο υ, ό.π., 77 αρ. 66, 143 αρ. 245· O. H o f f m a n n, Die Makedonen, ihre Sprache und ihr Volkstum, Göttingen 1906, 183 = H. B e r v e, 347· P h. P e t s a s, ό.π., 152 αρ. 2· H. B e r v e, Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage II, München 1926, αρ. 348-350· J. N. K a l l é r i s, Les anciens Macédoniens, Athènes 1954, 291, 292, σπ. 9· J. I. R u s s u, Macedonica. Osservazioni sulla lingua et etnografia degli antichi Macedoni, EphDac 8(1938) 188.

3. Βλ. σ. 51, σημ. 3.

4. Για τη μορφή της στήλης βλ. Χ ρ. Σ α α τ σ ό γ λ ο υ - Π α λ ι α δ έ λ η, ό.π., πίν. 79 Ια.

ΛΥCΙΚΡΑΤΗΣ· στο επάνω τμήμα της επιφάνειας με τη ζωγραφική διακόσμηση, με πρόχειρη χάραξη, διακρίνεται η επιγραφή: ΕΥΡΥΝΑ. Η επιγραφή του επιστυλίου και του αετώματος της στήλης αποτελούν ένα επίτμβιο επίγραμμα:

ΕΝΘΑΔΕ ΕΓΩ ΚΕΙΜΑΙ ΠΑΤΡΙΣ ΔΕΜΟΙ ΕΣΣΤΕ ΦΑΛΑΝΝΑ
ΙΦΕΚΡΑΤΟΥΣ ΛΥCΙΚΡΑΤΗΣ

Ο πρώτος στίχος είναι ένα δακτυλικό εξάμετρο, ο δεύτερος δύο χορίαμβοι. Το όνομα ΕΥΡΥΝΑ ίσως χαράχθηκε μεταγενέστερα ή ήταν το όνομα γυναικείας μορφής της ζωγραφικής παράστασης.

Η χάραξη της επιγραφής είναι αβαθής και πρόχειρη, καθώς γίνεται προσπάθεια να ακολουθήσουν τα γράμματα τη φορά των γείσων του αετώματος. Η χρησιμοποίηση των δύο Σ στη λέξη ΕΣΣΤΕ οφείλεται σε λάθος του χαρακτή· χαρακτηριστική είναι η χρησιμοποίηση του Ε αντι του Ι στις λέξεις ΕΣΣΤΕ και ΙΦΕΚΡΑΤΟΥΣ. Το ανοικτό Σ, η μικρότερη μεσαία κεραία του Ε και η δεύτερη κάθετη κεραία του Π, οι κοντές λοξές κεραίες του Κ και το μικρότερο σε μέγεθος Ο είναι χαρακτηριστικά στοιχεία για τη χρονολόγηση της επιγραφής¹. Η χρησιμοποίηση του μηνοειδούς C στη λέξη ΛΥCΙΚΡΑΤΗΣ αυξάνει τα παραδείγματα επιγραφών με μηνοειδές σίγμα του 4ου αι. π.Χ.².

Χρονολόγηση: β' μισό 4ου αι. π.Χ.

Η έκφραση «ἐνθάδε ἐγὼ κείμαι» ή «ἐνθάδε κείμαι» είναι τυπική σε επιτύμβια επιγράμματα³, όπως και η έκφραση «πατρίς δ' ἐμοί ἐστι»⁴. Η Φάλαννα είναι η γνωστή θεσσαλική πόλη⁵. Κοινά είναι τα ονόματα Λυσικράτης και Ιφικράτης⁶. Το γυναικείο όνομα Εύρυνα όμως δεν είναι συνηθισμένο. Συναντιέται σε θεσσαλική επιγραφή⁷. Στη Μακεδονία υπάρχει ο τύπος Ευρυνόα και Ευρυνόη ή Ευρυόνη⁸.

Η χάραξη της επιγραφής και στο αέτωμα της στήλης είναι χαρα-

1. Χρ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, ό.π., 157 αρ. 20, πίν. 43 (τέλος τρίτου τέταρτου ή αρχές τελευταίου τέταρτου 4ου αι. π.Χ.).

2. Χρ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, ό.π., 107.

3. W. P e e k, Griechische Vers-Inschriften, I, Grab-Epigramme, Berlin 1955, 438a, 424, 1941₆, 353, 420, 350.

4. W. P e e k, ό.π., 1056, 2036₁₃, 1089, 1090.

5. Στεφάνου Βυζαντίου, Εθνικά, Graz 1958, 655· το εθνικό Φαλανναίος μαρτυρείται σε επιγραφές, SEG XXIX, 546₆· SEG XIX, 386₆· IG IX, 2, 1228, 1230, 1231.

6. Για το Λυσικράτης, J. K i r c h n e r, ό.π., II 37-39 αρ. 9442-9468· IG IV, 1484₃₃· 1485₆, 894₃₂· IG V, 1, 1244, 1124, 1250 κ.ά.· IG XII, II, 307· για το Ιφικράτης, J. K i r c h n e r, ό.π., 511-515 αρ. 7736-7738· IG XII, V, An 722₂· IG XII, VIII, S174₁, S173₉ κ.ά.

7. SEG XXV, 660.

8. O. H o f f m a n n, ό.π., 218· J. I. R u s s u, ό.π., 187.

α. Αq. BE 1977/1137.

γ. Αq. BE 1977/1136.

β. Αq. BE 1977/1137.

α. Αρ. ΒΕ 1980/456.

β. Αρ. ΒΕ 1977/1140.

γ. Αρ. ΒΕ 1980/456.

α. Αρ. ΒΕ 1977/1135.

β. Αρ. ΒΕΠ 1984/85.

γ. Αρ. ΒΕΠ 1984/85.

α. Αρ. ΒΕΠ 1986/15.

β. Αρ. ΒΕΠ 1986/15.

κτηριστική της πρόθεσης του χαρακτή να την τοποθετήσει σε εμφανή θέση, έστω και ανορθόδοξα, διαθέτοντας το κεντρικό τμήμα του τυμπάνου για την προβολή του ονόματος του νεκρού.

Ο Φαλανναίος Λυσικράτης ήταν ένας από τους ξένους που έζησαν στη μακεδονική πρωτεύουσα τον 4ο αι. π.Χ. Η παρουσία προσώπων που κατάγονταν από περιοχές έξω από τη Μακεδονία την εποχή αυτή μαρτυρείται και από άλλες επιγραφές της Πέλλας¹. Η επιγραφή αρ. BE 198/456 προσφέρει ένα ακόμα στοιχείο για την κοινωνική σύνθεση της πόλης στον 4ο αι. π.Χ.

4. *Ενεπίγραφη στήλη αρ. BE 1977/1140 (πίν. 2β)*

Επιτύμβια πεσσόμορφη στήλη από πωρόλιθο, με πολλές αποκρούσεις. Βρέθηκε στην τομή του ΟΥΘ.

Στη μια πλάγια όψη υπάρχει ταινία αναθύρωσης, πλάτους 0,055 μ., από τη μεταγενέστερη χρήση της στήλης ως αρχιτεκτονικό υλικό.

Ύψος 0,43 μ., πλάτος 0,35 μ., πάχος 0,27 μ.

Στο επάνω τμήμα της κύριας όψης υπάρχει χαραγμένη η επιγραφή:

ΒΟΙΑΙ[ΙΟΝ]

Τα γράμματα είναι σχεδόν ισοϋψή, καλογραμμένα².

Χρονολόγηση: δεύτερο μισό 4ου αι. π.Χ.

Το γυναικείο όνομα Βοΐδιον συναντιέται συχνά σε επιγραφές³.

5. *Ενεπίγραφη στήλη αρ. BE 1977/1135 (πίν. 3α)*

Μαρμάρινη επιτύμβια στήλη με αετωματική επίστεψη. Βρέθηκε στην τομή του ΟΥΘ, στο ανατολικό τμήμα της, σε απόσταση 690 μ. περίπου από τον αγροτικό δρόμο που περνάει ανατολικά του Μουσείου.

Λείπει το κάτω τμήμα της· στο δεξιό ακρωτήριο υπάρχουν αποκρούσεις. Αντίθετα με την αδρά δουλεμένη πίσω όψη, οι πλάγιες έχουν δουλευτεί με βελόνι. Η μπροστινή επιφάνεια είναι πολύ καλά λειασμένη. Το οριζόντιο γείσο του αετώματος, πλατύτερο από τα επαέτεια, φέρει ταινία με λοξά κομμένη την κάτω επιφάνεια, που συνεχίζεται και στις πλάγιες όψεις της στήλης. Το αέτωμα επιστέφεται με τρία σχηματοποιημένα ακρωτήρια· το κεντρικό είναι ημικυκλικό, ενώ τα ακριανά σχηματίζουν

1. Μ. Λιλιμπάκη, ό.π., 259 κ.ε.

2. Για τη μορφή των γραμμάτων βλ. Χρ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, ό.π., 144 αρ. 17, πίν. 39 (β' μισό 4ου αι. π.Χ.) και 52 αρ. 3, πίν. 11 (τέλος δεκαετίας 340/330 π.Χ.).

3. SEG XVI, 300₁₂. J. Kirchner, ό.π., 191 αρ. 2896· SEG XXX, 958.

γωνία με την προέκταση της κάθετης πλευράς του οριζόντιου γείσου¹.

Σωζόμενο ύψος 0,30 μ., πλάτος 0,16 μ. επάνω και 0,17 μ. κάτω, πάχος 0,05-0,055 μ. Επίστεψη: πλάτος 0,185 μ., ύψος 0,12 μ.

Στο επάνω μέρος της στήλης υπάρχει χαραγμένη δίστιχη επιγραφή:

ΛΥΣΙΣΤΡΑΤΗ
ΙΩΠΥΡΟΥ

Οι δύο στίχοι απέχουν ίσα, 0,01 μ., από την αριστερή πλευρά της στήλης και το τελευταίο γράμμα του πρώτου στίχου, που είναι ο μακρύτερος, 0,005 μ. από τη δεξιά πλευρά της, ενώ του δεύτερου στίχου 0,027 μ. Τα γράμματα έχουν ύψος 0,01-0,017 μ. και η απόσταση μεταξύ τους κυμαίνεται από 0,01 μ. ως 0,015 μ. Οι άκρες των κεραίων των γραμμάτων είναι έντονα κτυπημένες.

Η μορφή του Ζως Ι συναντιέται σε επιγραφές του τέλους του 4ου π.Χ.², ενώ το σχήμα των γραμμάτων Ω και Σ είναι κοινό σε επιγραφές της ίδιας εποχής³.

Χρονολόγηση: τελευταίο τέταρτο 4ου αι. π.Χ.

Το γυναικείο όνομα Λυσιστράτη είναι γνωστό από επιγραφές⁴, αλλά και το ανδρικό Ζώπυρος είναι κοινό τόσο στη Μακεδονία, όσο και στην υπόλοιπη Ελλάδα, από τους κλασικούς ως και τους ρωμαϊκούς χρόνους⁵.

Η θέση, όπου αποκαλύφθηκε η στήλη, βρίσκεται στην προέκταση του ανατολικού νεκροταφείου της Πέλλας⁶, προς τα νότια. Αν και το νεκροταφείο αυτό δεν είχε την τύχη του παλιότερου, του τέλους του 5ου και πρώτου μισού του 4ου αι. π.Χ.⁷, αφού τα ανατολικά όρια της πόλης φαίνεται ότι δεν άλλαξαν μετά τα μέσα του 4ου αι. π.Χ., φαίνεται όμως

1. Για τη μορφή της στήλης, Χρ. Σαατσόγλου - Παλιαδέλη, ό.π., πίν. 79 Πα.

2. J. Kirchner, *Imagines inscriptionum Atticarum*, Berlin 1935, πίν. 31 αρ. 69 (303/302 π.Χ.)· βλ. και την επιγραφή αρ. ΕΠ 2 της Πέλλας, Ph. Petsas, ό.π., 161.

3. B. Meritt, *Greek inscriptions*, «Herperia» 32 (1963) 5 αρ. 4, πίν. 1 (λίγο μετά το 306/5 π.Χ.).

4. J. Kirchner, *Prosopographia Attica II*, Berolini 1901, 44 αρ. 9582-9589· SEG XXIV, 256· Μ. Δήμιτσα, ό.π., 394 αρ. 6.

5. J. Kirchner, ό.π., 407, 408, αρ. 6255-6272· Σ. Ν. Κουμανούδη, ό.π., 88 αρ. 831-837· Μ. Μιτσού, ό.π., 87· Α. Αρβανιτόπουλου, ό.π., 141· IG IX, 2, Theb 166, Dem 1180, Pher 419· Π. Χρυσοστόμου, *Το πανδοχείο και το Διοσκούρειο Φερών*, AAA 16 (1983) 98 εικ. 1· στη Μακεδονία, Μ. Δήμιτσα, Π, ό.π. αρ. 690, 821· Δ. Κανατσούλη, ό.π., 57 αρ. 521-523· Φ. Πέτσα, *Ωνάι εκ της Ημαθίας*, AE 1961, 29, 30, 33· Μ. Καραμανώλη - Σιγανίδου, AD 29 (1973-74) Β₃ Χρον. 713, πίν. 511α.

6. Βλ. σ. 51, σημ. 3.

7. Βλ. σ. 54, σημ. 1.

ότι επιτύμβια σήματά του χρησιμοποιήθηκαν ως δομικό υλικό σε μεταγενέστερα χρόνια.

6. *Ενεπίγραφή στήλη αρ. ΒΕ Π 1984/85 (πίν. 3β, γ)*

Μαρμάρινη επιτύμβια ναόσχημη στήλη. Παραδόθηκε από τους Μ. Τζαχαλάκη και Ν. Αναστασιάδη, οι οποίοι τη βρήκαν τυχαία στο όργωμα αγρού δυτικά της Π. Πέλλας, ιδιοκτησίας Κολλάρου.

Λείπει το κάτω αριστερό τμήμα της, ενώ στην κύρια όψη υπάρχουν πολλές αποκρούσεις. Η πίσω όψη της στήλης είναι αδρά δουλεμένη, ενώ οι πλάγιες και η κύρια όψη πολύ καλά λειασμένες.

Η στήλη αποτελείται από έναν ψηλό κορμό, το κάτω μέρος του οποίου διαμορφώνεται σε μια επίπεδη ακόσμητη επιφάνεια ύψους 0,38 μ. Στο επάνω μέρος του κορμού ένα απλό ναόσχημο πλαίσιο περιβάλλει βαθύτερη επιφάνεια, διαστάσεων $0,27 \times 0,30 \times 0,15$ μ., με ζωγραφική διακόσμηση, που δε σώζεται. Οι επίπεδες παραστάδες δηλώνονται με πολύ χαμηλά επίκρανα με κανόνα και κυρτό κυμάτιο, ενώ επίπεδη επιφάνεια, ύψους 0,09 μ., κάτω από την επίστεψη, έχει θέση επιστυλίου. Η αετωματική επίστεψη με τα ακρωτήρια προβάλλει ανάγλυφα επάνω σε μια τριγωνικά κομμένη επιφάνεια μαρμάρου. Τα γείσα του αετώματος σχηματίζουν ταινίες και κυρτά κυμάτια κάτω¹.

Ύψος 0,95 μ., πλάτος 0,36 μ. κάτω και 0,35 μ. επάνω, πάχος 0,08-0,095 μ., βάθος της επιφάνειας με τη ζωγραφική διακόσμηση 0,015 μ.

Στη θέση του επιστυλίου είναι χαραγμένη δίστιχη επιγραφή:

ΑΝΤΙΠΑΤΡΙΔΗΣ
ΑΓΑΘΟΚΛΕΟΥΣ

Η επιγραφή καταλαμβάνει όλο σχεδόν το πλάτος της στήλης. Τα γράμματα έχουν ύψος 0,02 μ. περίπου και είναι πρόχειρα χαραγμένα. Οι αποστάσεις μεταξύ τους είναι άνισες, 0,015-0,03 μ., στον πρώτο στίχο και 0,005-0,03 μ. στο δεύτερο. Η οριζόντια κεραία του Α είναι ελαφρά καμπύλη (αυτό είναι περισσότερο σαφές στο δεύτερο Α του δεύτερου στίχου), ενώ σε ορισμένα γράμματα διακρίνονται με σαφήνεια ακρέμονες (Γ, Κ, Σ).

Χρονολόγηση: μέσα περίπου του 3ου αι. π.Χ.².

1. Για τη μορφή της στήλης βλ. Χρ. Σαατσόγλου - Παλιαδέλη, ό.π., 40.

2. Για τη μορφή των γραμμάτων βλ. Χρ. Σαατσόγλου - Παλιαδέλη, ό.π., 223 αρ. 46, πίν. 67 α, γ (α' τέταρτο 3ου αι. π.Χ.). J. Kirchner, *Imagines inscriptionum Atticarum*, Berlin 1935, πίν. 33 αρ. 75 (287/86 π.Χ.). Η επιγραφή της Πέλλας είναι λίγο νεότερη σε σχέση με τις παραπάνω.

Το όνομα Αντιπατρίδης και Αντιπατρίδας δεν είναι ιδιαίτερα γνωστό έξω από τη Μακεδονία, όπως είναι το όνομα Αντίπατρος¹. Με το όνομα Αντιπατρίδας ήταν γνωστός ένας από τους εταίρους². Η συχνότατη παρουσία του ονόματος Αγαθοκλής σε επιγραφές δείχνει ότι ήταν από τα πιο κοινά ονόματα σε όλες τις περιοχές του ελληνικού χώρου³.

Η στήλη βρέθηκε σε περιοχή όπου δεν υπάρχουν ως σήμερα ενδείξεις για την ύπαρξη νεκροταφείου. Νεκροταφείο του 3ου αι. π.Χ., με λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους, βρέθηκε ανατολικά και νότια της Π. Πέλλας· νοτιοδυτικά του χωριού έχει ανασκαφτεί νεκροταφείο των πρώιμων ρωμαϊκών χρόνων, που πρέπει να ανήκει όμως στην περιοχή της Νέας Πέλλας, που οργανώθηκε από τους Ρωμαίους, όταν η μακεδονική πρωτεύουσα έχασε τη δυναμικότητά της και ίσως τους περισσότερους κατοίκους της⁴. Η στήλη αρ. ΒΕΠ 1984/85 είχε πιθανότατα μεταφερθεί στη θέση, όπου βρέθηκε, για να χρησιμοποιηθεί ως αρχιτεκτονικό υλικό.

7. *Ενεπίγραφο στήλη αρ. ΒΕ Π 1986/15 (πίν. 4α, β)*

Τμήμα μαρμάρινης ναόσχημης επιτύμβιας στήλης, από την οποία λείπει μεγάλο μέρος της δεξιάς πλευράς. Παραδόθηκε από τους Ν. Αναστασιάδη και Μ. Τζαχαλάκη, οι οποίοι τη βρήκαν σε αγρό ανατολικά της Π. Πέλλας, ιδιοκτησίας Δ. Καρφαρίδη.

Πλαισιώνεται με παραστάδες και επίκρανα με κανόνες και κυρτά κυμάτια⁵. Πρέπει να έφερε ζωγραφική διακοσμηση, από την οποία δε σώζεται κανένα ίχνος. Η πίσω όψη είναι αδρά δουλεμένη, αντίθετα με την κύρια και τις πλάγιες, που είναι πολύ καλά λειασμένες.

Σωζόμενο ύψος 0,59 μ., πλάτος 0,49 μ., πάχος 0,10 μ., βάθος της επιφάνειας με τη ζωγραφική διακόσμηση 0,018 μ.

1. IG IX, I, 1, 31₁₅₁.

2. O. Hoffmann, ό.π., 203 = H. Berne, 45, αρ. 92· βλ. και J. I. Russu, ό.π., 171.

3. J. Kirchner, Prosopographia Attica, Berolini 1901, 5, 6, αρ. 44-77· Μ. Μιτσού, ό.π., 13, 14· Σ. Ν. Κουμανούδη, ό.π., 2 αρ. 10-15· Α. Αρβανιτόπουλου, ό.π., 139· IG XII, V, Tee 798· IG XII Suppl. Tha 366₂, 490· στη Μακεδονία, Μ. Δήμιτσα, ό.π., αρ. 470· O. Hoffmann, ό.π., 171 κ.ε. = H. Berne αρ. 480· H. Berne, ό.π., αρ. 47, 187, 774· J. I. Russu, ό.π., 163. Δ. Παπακωνσταντινίου-Διαμαντούρου, ό.π., 139 αρ. 213, 144 αρ. 249· Θ. Ριζάκη-Γ. Τουράτσογλου, Επιγραφές της Άνω Μακεδονίας, Αθήνα 1985, 66 ΕΛ 56, πίν. 21.

4. Γ. Ακαμάτη, Πήλινες μήτρες αγγείων από την Πέλλα. Συμβολή στη μελέτη της ελληνιστικής κεραμικής, Θεσσαλονίκη 1985, 554.

5. Για τη μορφή της στήλης, Chr. W. Clairmont, Gravestone and epigram, Mainz 1970, 76 αρ. 12, πίν. 6.

Στο επιστύλιο υπάρχει χαραγμένη η επιγραφή:

ΓΕΝΘΗΝΑΙ ΜΑΓΕΛΙΤΟΥ ΗΡΩΙΣΣΗ

Η χάραξη είναι επιμελημένη και βαθιά. Τα γράμματα έχουν ομοίομορφο ύψος 0,015 μ. Οι αποστάσεις μεταξύ τους κυμαίνονται από 0,03 μ. ως 0,05 μ. Το Α έχει σπασμένη την οριζόντια κεραία του· στις άκρες ορισμένων γραμμάτων σχηματίζονται ακρέμονες (E, N), όχι ιδιαίτερα τονισμένοι¹.

Χρονολόγηση: τέλος 3ου ή πρώτο μισό 2ου αι. π.Χ.

Το θηλυκό όνομα Γενθήνα έχει την ίδια ρίζα με το ιλλυρικό όνομα Γένθιος². Η ρίζα Μαγ- του ονόματος Μαγέλιτος υπάρχει στο όνομα Μάγας, που είναι γνωστό στη Μακεδονία³. Η λέξη ηρώισσα συναντιέται συχνά σε επιγραφές των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων⁴. Η διαπίστωση ιλλυρικών στοιχείων στην επιγραφή θέτει το πρόβλημα της καταγωγής της νεκρής⁵. Η παρουσία μη ελληνικών ονομάτων στην Πέλλα ως σήμερα δεν είναι συνηθισμένη⁶.

Η στήλη αρ. ΒΕΠ 1986/15 βρέθηκε στην περιοχή του ελληνιστικού

1. Το Α παρουσιάζεται με σπασμένη την οριζόντια κεραία του σε επιγραφή του δεύτερου μισού του 3ου αι. π.Χ., M. G u a r d u c c i, Epigrafia Greca I, Roma 1967, 371 εικ. 196 (240-221 π.Χ.)· βλ. και επιγραφή από την Αλίφειρα του τέλους του 3ου, αρχών 2ου αι. π.Χ., A v. O ρ λ ά ν δ ο υ, Η αρκαδική Αλίφειρα και τα μνημεία της, Αθήνα 1967-68, 158 εικ. 106, με περισσότερο τονισμένους ακρέμονες.

2. A. M a y e r, Die Sprache der alten Illyrier, Schriften der Balkankommission XV, I, Wien 1957, 148, 149 και XVI, II, Wien 1959, 50· επίσης, W. P a p e's, Wörterbuch der griechischen Sprache, I, Braunschweig 1863, 244· SEG XXXI, αρ. 1521· J. N. K a l l é - r i s, ό.π., 461,· στη Μακεδονία σε επιγραφή ρωμαϊκής εποχής, M. Δ ή μ ι τ σ α, ό.π., 346· για θρακικά ονόματα με το -γένθης ως δεύτερο συνθετικό, D. D e t s c h e w, Die thrakischen Sprachreste, Wien 1957, 101.

3. J. I. R u s s u, ό.π., 199· J. N. K a l l é r i s, ό.π., 291₉, 292₂, 296₂, 297₁, 413₂ κ.ά· Θ. Ρ ι ζ ά κ η - Γ. Τ ο υ ρ ά τ σ ο γ λ ο υ, ό.π., 175 OPE 186· O. H o f f m a n n, ό.π., 22· H. B e r v e, ό.π., αρ. 143, 741, 780. Για ιλλυρικά ονόματα με τη ρίζα Μαγ-, H. K r a h e, Die Sprache der Illyrier, Wiesbaden 1955, 57, 58, καθώς και A. M a y e r, ό.π., XV, I Wien 1957, 216, 217· για θρακικά ονόματα με την ίδια ρίζα, D. D e t s c h e w, ό.π., 278, 279.

4. Θ. Ρ ι ζ ά κ η - Τ ο υ ρ ά τ σ ο γ λ ο υ, ό.π., 54, 55 (41), 61 (51), 117 (119), 183, 184 (192)· για θηλυκά ονόματα σε -ισσα, J. N. K a l l é r i s, ό.π., 116-118, 330 κ.ε.

5. Αν πρόκειται για μια ιλλυρική ή ενμέρει ιλλυρική οικογένεια εγκατεστημένη στην Πέλλα, είναι δύσκολο να αποφανθεί κανείς. Θα μπορούσαμε ακόμα να σκεφθούμε ότι το όνομα της νεκρής σχετίζεται με την πολιτική κατάσταση της Μακεδονίας στο πρώτο μισό του 2ου αι. π.Χ. και απηχεί τις έντονες διπλωματικές σχέσεις του Περσέα με τον Ιλλυριό βασιλιά Γένθιο.

6. M. Λ ι λ ι μ π ά κ η, ό.π., 264-267· Γ. Α κ α μ ά τ η, Ξάνθος Δημητρίου και Αμαδίκας υιός, «Αμητός», τιμ. τόμος για τον καθ. M. Ανδρόνικο, Θεσσαλονίκη 1986, 13.

νεκροταφείου της Πέλλας με τους λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους¹. Ήταν πιθανόν στημένη επάνω στο χαμηλό τύμβο ενός τέτοιου τάφου.

ΜΑΡΙΑ ΛΙΛΙΜΠΑΚΗ-ΑΚΑΜΑΤΗ

SUMMARY

M a r i a L i l i m p a k i - A k a m a t i, New inscriptions of Pella.

The inscriptions published here were revealed in recent excavations in the area of Pella; they are dated by the fourth to the middle of the second century B.C. The names of the dead and their father's name are incised on the gravestones, except the inscription n. BE 1980/456 which is in verse.

The new inscriptions of Pella enrich the number of the names which are known by now and they give new elements for the social and tribal composition of the city and the inhabitants.

1. Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι της Πέλλας, Θεσσαλονίκη 1987, διδ. διατρ.